

Серія «Усі уроки в початковій школі»
Заснована у 2006 році

Харків
Видавнича група «Основа»
2015

УДК 91
ББК 74.26.6
В67

Володарська М. О.

В67 Усі уроки курсу «Я у світі». 4 клас. — Х. : Вид. група «Основа», 2015. — 208 с. — (Серія «Усі уроки в початковій школі»).

ISBN 978-617-00-2265-3.

Посібник містить орієнтовне календарне планування та розробки всіх уроків курсу «Я у світі» у 4-му класі, складені відповідно до вимог оновленої навчальної програми (у редакції 2014 р.).

Дидактичні ігри, проблемні ситуації, зразки наочно-дидактичного матеріалу (картки для копіювання подані у додатку) — все це вирізняє запропонований посібник з-поміж традиційних планів-конспектів та надає можливість використовувати його матеріали вчителям, які працюють за різними підручниками.

Для вчителів початкової школи.

**УДК 91
ББК 74.26.6**

Навчальне видання

Серія «Усі уроки в початковій школі»

ВОЛОДАРСЬКА Марина Олександрівна

УСІ УРОКИ КУРСУ «Я У СВІТІ». 4 КЛАС

Головний редактор *Ю. С. Бардакова*

Редактор *О. В. Грабар*

Відповідальний за видання *Ю. М. Афанасенко*

Технічний редактор *О. В. Лебедєва*

Коректор *О. М. Журенко*

Підписано до друку 03.10.2014. Формат 60×90/16.

Папір газет. Друк офсет. Гарнітура Шкільна.

Ум. друк. арк.13,0. Замовлення № 15-04/20-05.

ТОВ «Видавнича група “Основа”»

61001, м. Харків, вул. Плеханівська, 66

тел. (057) 731-96-33

e-mail: office@osnova.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

Віддруковано з готових плівок ПП «Тріада Принт»

м. Харків, вул. Киргизька, 19. Тел.: (057) 757-98-16, 757-98-15м. Харків, вул.

Киргизька, 19. Тел.: (057) 757-98-16, 757-98-15

ISBN 978-617-00-2265-3

© Володарська М. О., 2014

© ТОВ «Видавнича група “Основа”», 2015

ЗМІСТ

ОРІЄНТОВНЕ КАЛЕНДАРНЕ ПЛАНУВАННЯ	5
ЛЮДИНА	7
Урок 1. Неповторність кожної людини	7
Урок 2. Життя людини — найвища цінність	10
Урок 3. Мета життя	13
Уроки 4–6. Людське «Я»	21
Уроки 7–8. Історії досягнень людини в науці, мистецтві, спорті	27
Урок 9. Обговорення можливостей досягнення успіху	35
Урок 10. Підсумковий урок за розділом «Людина»	39
ЛЮДИНА СЕРЕД ЛЮДЕЙ	43
Урок 11. Роль спілкування в житті людини	43
Урок 12. Культура поведінки в сім'ї	47
Урок 13. Культура поведінки в школі	52
Урок 14. Культура поведінки на вулиці	61
Урок 15. Обговорення різноманітних ситуацій	65
Урок 16. Правила поведінки в гостях	69
Урок 17. Уникнення конфліктів з іншими людьми	76
Уроки 18–19. Людські чесноти	85
Урок 20. Підсумковий урок за розділом «Людина серед людей»	94
ЛЮДИНА В СУСПІЛЬСТВІ	101
Уроки 21–22. Ознайомлення з громадянськими правами та обов'язками	101
Урок 23. Взаємні обов'язки батьків і дітей	109
Урок 24. Основні символи держави	116
Урок 25. Українська мова — державна мова України	122

<i>Урок 26.</i> Турбота кожного про довкілля, культурну спадщину	130
<i>Урок 27.</i> Приклади правопорушень серед дітей і юридична відповідальність за їх скоєння	143
<i>Урок 28.</i> Моделювання різних соціальних ролей	151
<i>Урок 29.</i> Підсумковий урок за розділом «Людина в суспільстві»	156
ЛЮДИНА І СВІТ	162
<i>Урок 30.</i> Земля — спільний дім для всіх людей	162
<i>Урок 31.</i> Україна на карті світу. Уявні подорожі в інші країни (проект). Найближчі сусіди України	165
<i>Урок 32.</i> Співробітництво людей з проблем збереження природи і життя	170
<i>Урок 33.</i> Внесок кожної людини у збереження різних культур і природних багатств	175
<i>Урок 34.</i> Внесок українців у винаходи людства, інші досягнення (у науці, культурі, спорті)	179
<i>Урок 35.</i> Підсумковий урок за розділом «Людина і світ»	188
ДОДАТОК	195
<i>Картки для копіювання</i>	195

Орієнтовне календарне планування

№ з/п	Тема уроку	Дата
Людина		
1	Неповторність кожної людини	
2	Життя людини — найвища цінність	
3	Мета життя	
4–6	Людське «Я»	
7–8	Історії досягнень людини в науці, мистецтві, спорті	
9	Обговорення можливостей досягнення успіху	
10	Підсумковий урок за розділом «Людина»	
Людина серед людей		
11	Роль спілкування в житті людини	
12	Культура поведінки в сім'ї	
13	Культура поведінки в школі	
14	Культура поведінки на вулиці	
15	Обговорення різноманітних ситуацій	
16	Правила поведінки в гостях	
17	Уникнення конфліктів з іншими людьми	
18–19	Людські чесноти	
20	Підсумковий урок за розділом «Людина серед людей»	

№ з/п	Тема уроку	Дата
Людина в суспільстві		
21–22	Ознайомлення з громадянськими правами та обов'язками	
23	Взаємні обов'язки батьків і дітей	
24	Основні символи держави	
25	Українська мова — державна мова України	
26	Турбота кожного про довкілля, культурну спадщину	
27	Приклади правопорушень серед дітей і юридична відповідальність за їх скоєння	
28	Моделювання різних соціальних ролей	
29	Підсумковий урок за розділом «Людина в суспільстві»	
Людина і світ		
30	Земля — спільний дім для всіх людей	
31	Україна на карті світу. Уявні подорожі в інші країни (<i>проект</i>). Найближчі сусіди України	
32	Співробітництво людей з проблем збереження природи і життя	
33	Внесок кожної людини у збереження різних культур і природних багатств	
34	Внесок українців у винаходи людства, інші досягнення (<i>у науці, культурі, спорті</i>)	
35	Підсумковий урок за розділом «Людина і світ»	

Людина

УРОК 1

НЕПОВТОРНІСТЬ КОЖНОЇ ЛЮДИНИ

Мета: формувати в учнів уявлення про неповторність кожної людини (*зовнішність, поведінка, здібності, характер*); розвивати вміння висловлювати власні думки; виховувати почуття гідності.

ХІД УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Учитель демонструє фотографію класу.

— Погляньте на фотографію. Це — наш клас, у якому живуть ... (*кількість учнів у класі*) «Я», але кожен з вас по-своєму унікальний і неповторний.

— Як ви розумієте слова «неповторність людини»?

III. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ І МЕТИ УРОКУ

— Сьогодні на уроці ви більше дізнаєтеся про неповторність кожної людини.

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота в групах

Завдання кожній групі — стати за зростом, потім — за кольором волосся (*наприклад, від темніших до світліших*), за кольором очей (*тільки з карими очима*).

— Чи є в класі двоє абсолютно однакових учнів? (*Можуть виникнути труднощі з близнюками, але можна розповісти про їхні відмінності — як психологічні, так і фізіологічні.*)

— Кожна людина — це неповторна особистість. На цій планеті немає двох однакових людей, — навіть близнята, котрі зовні дуже

схожі, насправді — різні, бо у кожного є свої відчуття, своє бачення подій, власне життя.

А тепер кожен розгляньте уважно лінії своїх долонь. *(Необхідно зазначити, що в різних людей різні відбитки пальців тощо.)*

— Чим ви схожі? *(Ми всі навчаємося в одному класі; живемо неподалік від школи; нас навчають одні й ті самі вчителі; ми всі живемо в сім'ях; нас лікують дитячі лікарі; країна, в якій ми живемо, — це Україна...)*

— А в чому полягають відмінності між вами? *(Є хлопчики, є дівчатка; у нас різна зовнішність; ми по-різному навчаємося; нам подобаються різні уроки; любимо різні ігри; маємо різний стан здоров'я; різні за характером; кожен має свою улюблену страву; не всі мають батьків, у декого немає тата...)*

— Діти відрізняються одне від одного бажаннями, діями, творчістю, мріями. Кожна людина має багато спільного з іншими людьми: це й однакова будова тіла, і спеціальні потреби та інтереси, і неможливість жити без інших людей, і прагнення свободи, і багато інших особливостей, які називаються загальнолюдськими. Кожен із нас наділений рисами, які властиві певному співтовариству людей.

Отже, у людей багато схожого, і водночас кожен із нас унікальний. Якщо гончар зробить 10 000 абсолютно однакових за розміром, за формою, малюнком ваз, то ціна кожної такої вази буде не надто високою. Але якщо майстер зробить вазу неперевершеної краси, форми й стилю, нанесе на неї унікальний малюнок, — її ціна буде набагато вищою. Кожен із нас схожий на таку особливу, унікальну вазу, створену за особливим задумом. Ваша особистість є дорогоцінною, насамперед, тому що не існує на світі нікого, хто повторював би вас до дрібниць. Отже, кожен має властиві тільки йому індивідуальні риси. Відрізняються й наші характери. Як у природі кожна квітка має свою красу, так і кожна людина неповторна.

Висновок. Кожна людина (*дитина*) є індивідуальною, унікальною та неповторною. Це поєднання зовнішності, поведінки, характеру та здібностей людини.

2. Фізкультхвилинка

Раз! Два! Час вставати:
 Будемо відпочивати.
 Три! Чотири! Присідаймо,
 Швидко втому проганяймо.
 П'ять! Шість! Засміялись,
 Кілька раз понахилиялись.

Зайчик сонячний до нас
Завітав у вільний час.
Будем бігати, стрибати,
Щоб нам зайчика впіймати.
Прудко зайчик утікає
І промінчиками грає.
Сім! Вісім! Час настав
Повернутись нам до справ.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ОТРИМАНИХ ЗНАНЬ

1. Вправа «Три малюнки»

— Візьміть набір кольорових олівців і намалюйте себе тричі. На першому автопортреті зобразіть себе таким, яким уявляєте самі. На другому таким, яким бачать вас оточуючі. А на третьому — таким, яким би ви хотіли бути насправді.

Після виконання вправи вчитель звертає увагу на кольори олівців, які використовували учні. Психологи стверджують, що синій колір указує на брак дружніх стосунків; зелений — на потребу в самоствердженні; червоний свідчить про бажання досягти успіху; жовтий колір використовують оптимісти або люди, які прагнуть життєвих змін.

2. Гра «Так чи ні?»

- ▼ У різних людей однакові відбитки пальців. Так чи ні?
- ▼ Деякі люди є особливими і неповторними. Так чи ні?
- ▼ Неповторність — тільки у зовнішності. Так чи ні?
- ▼ Ми відрізняємося одне від одного бажаннями, діями, творчістю, мріями. Так чи ні?
- ▼ Кожна людина не має спільного з іншими людьми. Так чи ні?
- ▼ На цій планеті немає двох однакових людей. Так чи ні?
- ▼ Кожна людина неповторна у світі. Так чи ні?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ. РЕФЛЕКСІЯ

- У чому неповторність людини?
- Яку цінність для України становить кожний із нас?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

△ Дослідницький проект «Я — неповторний»

— Підготуйте розповідь про себе (*ваші захоплення, інтереси, досягнення, про що мрієте...*). Доведіть, що кожен з вас — неповторний.

УРОК 2

ЖИТТЯ ЛЮДИНИ — НАЙВИЩА ЦІННІСТЬ

Мета: формувати в учнів поняття про те, що життя має найбільшу цінність; розвивати вміння жити в мирі і злагоді; прищеплювати прагнення вести активний спосіб життя.

ХІД УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

- Як довести, що люди — різні й неповторні?
- Що для вас є найціннішим? Чому?
- Доберіть прикметники до слова «життя». (*Щасливе, веселе, цікаве, творче, важке, безрадісне...*)
- Що, на вашу думку, може зробити життя щасливим?
- Розмістіть слова за порядком їхньої важливості у вашому житті.

Дружна сім'я, великий будинок, добре оплачувана робота, здоров'я, освіта, надійні друзі, гроші, любов, гарна зовнішність, впевненість у собі, працьовитість, самостійність.

— Які чинники негативно впливають на людське життя? (*Лінь, злість, егоїзм, жадібність, заздрість, шкідливі звички тощо.*)

— Звісно, є чимало цінностей, але найголовніша — це життя. Його не стане — і все втратить сенс.

III. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ І МЕТИ УРОКУ

— Сьогодні ми з'ясуємо, в чому полягає цінність людського життя.

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Повідомлення вчителя

— Епіграфом до уроку нехай будуть слова Леонардо да Вінчі «Пам'ятай, життя — це подарунок; і той, хто його не цінує, на цей подарунок не заслугоує».

Ви повинні знати, що життя — це найвища цінність. Воно дається нам один раз, і його треба гідно прожити. А для цього не потрібно набувати шкідливих звичок, які призводять до втрати

найдорожчого, — життя. Які ви знаєте шкідливі звички? (*Відповіді учнів.*) Так, шкідливих звичок є багато: паління, пияцтво, наркоманія, вдихання отруйних парів і газів і т. ін. Як ви гадаєте, для чого діти починають це робити? (*Відповіді учнів.*) Так, спочатку наслідують дорослих, щоб хизуватися перед іншими дітьми й виглядати дорослими. А ще тому, що не розуміють, якої шкоди завдають ці звички здоров'ю молодого організму. Діти не усвідомлюють того, що цих звичок неможливо позбутися, і стають їхніми рабами. Щоб не бути залежними від них, не треба їх набувати. Тоді життя буде цікавим і радісним, бо у світі є ще чимало непізнаного. Воно чекає саме на вас, щоб ви зробили відкриття. Можливо, хтось із вас повинен це відкриття зробити, а якщо ви цього не зробите, людство не зможе рухатися вперед, щоб жити краще. Тепер ви розумієте, яке важливе завдання чекає на вас, тому не піддавайтеся поганому впливу вулиці, не набувайте поганих звичок. Пригадайте, що треба знати, щоб уберегти своє життя у повсякденних ситуаціях. (*Відповіді учнів.*) Ще необхідно знати і виконувати правила дорожнього руху, протипожежної безпеки, вміти поводитися в екстремальних ситуаціях і не демонструвати «безглузлого геройства», яке може призвести до трагічних наслідків. А що таке «безглузде геройство»? (*Відповіді учнів.*) Це нерозумні вчинки деяких дітей, коли дитина вважає, що вона «герой». Наприклад, коли залазить на височезне дерево просто так, щоб показати, що не боїться висоти, а потім зривається і падає. Або лізе на дах будинку, у підвал чи перебігає дорогу перед самісінькою машиною або перед потягом, або лізе на будівництво, де складені будматеріали. Або пірнає у невідомих місцях, а потім ламає шию. Скажіть, кому таке «геройство» потрібне? Це свідчить про те, що дитина не розуміє того, що життя — найвища цінність. І ніщо не може зрівнятися з ним.

У світі зараз неспокійно: палають війни, гинуть люди. Людське життя втрачає цінність, бо на перше місце ставляться нафта, газ, золото для збагачення невеликої групи людей, а інші гинуть. Від того, що люди не завжди вміють домовитися між собою, від того, що не навчилися жити у злагоді, вони втрачають мир і спокій.

Отже, ви зрозуміли, що життя — це найвища цінність для людини. Коли його втрачають, то назад уже ніхто не поверне.

2. Фізкультхвилинка

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ОТРИМАНИХ ЗНАНЬ

1. Робота в парах

— Доповніть прислів'я, поясніть їх зміст.

- Мудрим ніхто не вродився, а...
- Що посієш, те й...
- Хто терпеливий, той...
- Добру людину бджола не...

Слова для довідок: навчився, поженеш, щасливий, жалить.

2. Малюнок «Радісний портрет»

Учитель пропонує учням намалювати портрет найрадіснішої людини з їхніх друзів. За малюнками одне одного діти вгадують, хто зображений. Організують виставку: «Ми радіємо життю».

3. Вправа «Мікрофон»

— Як ви вважаєте, чому діти часто радіють життю більше за дорослих?

— Чи може радість зцілити людину?

4. Гра «Так чи ні?»

- ▼ Життя повинно бути складним. Так чи ні?
- ▼ На світі немає нічого більш цінного, ніж життя і здоров'я. Так чи ні?
- ▼ Робота негативно впливає на життя людини. Так чи ні?
- ▼ Треба жити так, щоб не завдавати страждань рідним і близьким. Так чи ні?
- ▼ Найголовніша цінність — це самостійність. Так чи ні?
- ▼ Треба піклуватися про себе, адже, коли людина здорова, вона може подолати всі труднощі життя. Так чи ні?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ. РЕФЛЕКСІЯ

- ▼ Найвища в світі цінність — жити!
Йти вдаль по вранішній росі,
Сміятись, плакати, любити,
І дивуватися красі.
Яке це щастя в світі жити!
І відчувати смак життя.
Співати, мріяти, радіти,
Й летіти в світле майбуття.
Яке це щастя — в світі жити!

Н. Красоткіна

— Яка цінність найвища в світі?

— Як людина має ставитися до свого життя? життя інших людей?

— Прочитайте прикметники до слова «життя». Яке життя обрали би ви?

Щасливе, активне, нудне, легке, важке, цікаве, чесне, творче, бездіяльне, трудове, безрадісне, солодке.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Запишіть усі свої мрії в дві колонки: матеріальні і нематеріальні. Оберіть найважливішу для себе мрію і напишіть, що необхідно зробити для її здійснення.

УРОК 3

МЕТА ЖИТТЯ

Мета: вдосконалювати поняття учнів про життя як найвищу цінність та уявлення про складові життя людини; прищеплювати прагнення жити активно, відчувати відповідальність за власне і чуже життя; пояснити неприпустимість заподіяння будь-якої шкоди собі й іншим; виховувати відповідальність.

ХІД УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

△ Запитання для повторення

- Назвіть свої мрії. Які з них матеріальні, а які — нематеріальні?
- Яку найважливішу для себе мрію ви вибрали? Що необхідно зробити для її здійснення?
- Чи варто жити надією, і чому?
- Як людині навчитися сподіватися?
- Які надії і мрії допомагають людині стати краще?

— Чи є у людей спільні мрії і надії? Назвіть, які надії є у вашої сім'ї, вашого класу, людей, що живуть у вашому місті або країні, всіх людей планети.

— Які якості допомагають людині не втрачати надію?

— Що означає, коли говорять: «Надія вмирає останньою»?

— Що означає виправдовувати чиїсь надії?

III. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ І МЕТИ УРОКУ

— Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про те, як досягти того, про що мрієш.

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Бесіда

— Як ви вважаєте, чи може кожна людина жити так, як вона хоче, і що для цього потрібно? *(Людина може планувати своє життя, визначивши мету існування, обрати шлях її реалізації. Усе залежить від характеру людини, її вольових зусиль. Щоб жити так, як хочеш, потрібно вміти долати перешкоди, труднощі. Замало одного тільки бажання хотіти, потрібна ще й праця, боротьба, щоб чогось досягти...)*

— А що складніше й важливіше — будувати життя чи пристосовуватися до нього? *(Звісно, складніше й важливіше будувати життя, а пристосуватися — легше та простіше, але це нецікаво...)*

— Чи хочете ви стати «видатною людиною», «зіркою», «жити щасливо»? *(Напевне, кожному з нас хочеться жити щасливо. Тому дуже часто, вітаючи одне одного з тим чи іншим святом, ми бажаємо найперше здоров'я та великого щастя.)*

— А який зміст ви вкладаєте в поняття «жити щасливо»? *(Жити щасливо — це коли тебе поважають люди, коли в тебе є вірні друзі, коли на землі панують любов і злагода між людьми...)*

2. Читання й обговорення оповідання В. Сухомлинського

ЯКИЙ СЛІД ПОВИННА ЗАЛИШИТИ ЛЮДИНА НА ЗЕМЛІ?

Старий Майстер звів кам'яний будинок. Став осторонь і милується. «Завтра в ньому оселяться люди», — думає з гордістю.

А в цей час біля будинку грався Хлопчик. Він стрибнув на сходинок й залишив слід своєї маленької ніжки на цементі, який ще не затвердів.

— Для чого ти псуєш мою роботу? — сказав з докором Майстер.

Хлопчик подивився на відбиток ноги, засміявся й побіг собі.

Минуло багато років. Хлопчик став дорослим Чоловіком.

Життя його склалося так, що він часто переїздив з міста до міста, ніде довго не затримувався, ні до чого не прихилився — ні руками, ні душею.

Настала старість. Пригадав старий Чоловік своє рідне село на березі Дніпра. Захотілося йому побувати там. Приїхав на Батьківщину, зустрічається з людьми, називає своє прізвище, але всі знижують плечима — ніхто не пам'ятає такого.

— Що ж ти лишив після себе? — питає у старого Чоловіка один дід. — Є в тебе син чи дочка?

— Немає в мене ні сина, ні дочки.

— Може, ти дуба посадив?

— Ні, не посадив я дуба...

— Може, ти поле випестував?

— Ні, не випестував я поля...

— То, мабуть, ти пісню склав?

— Ні, й пісні я не склав.

— То хто ж ти такий? Що ж ти робив усе своє життя? — здивувався дід.

Нічого не міг відповісти старий Чоловік. Пригадалася йому та мить, коли він залишив слід на сходинці. Пішов до будинку. Стоїть той, наче вчора побудований, а на найнижчій сходинці — закам'янілий відбиток хлопчикової ніжки.

— Ось і все, що залишиться після мене на землі, — з болем подумав старий Чоловік. — Але цього ж мало, дуже мало...

Не так треба жити...

3. Читання й обговорення притчі

ЖИТТЯ ЛЮДИНИ — ЦЕ НАЙВИЩА ЦІННІСТЬ

В одного батька було двоє синів. І ось настав час, коли кожен з них мав піти власною дорогою. Покликав їх батько до себе і каже: «Віддаю я вам усе своє багатство. Кожному даю коштовності, землі та все, що є на цих землях. Розпоряджайтеся ними, примножуйте та пам'ятайте мою настанову: найвища цінність — це життя людини. Обіцяйте мені, що будете берегти життя як найдорожчий скарб». Сини пообіцяли та й розійшлися своїми дорогами.

Старший син, прийшовши у свої землі, одразу найняв собі найкращу охорону та велику кількість прислуги. Звелів побудувати найміцніший палац і не зводити з нього очей ані вдень, ані вночі,

щоб його дорогоцінному життю нічого не загрозувало. Слуги приносили йому найкращу їжу та напої, виконували всі його забаганки. Відокремився він від усього світу, щоб жодна хвороба чи тривожна звістка не турбували його життя, — батькові ж обіцяв.

Молодший син часом обходив свої землі. Однак невдовзі побачив велике скупчення людей, що збиралися воювати між собою. Він запитав у них: «Навіщо ви розв'язуєте свої проблеми насиллям? Ви ж маєте змогу все обговорити та домовитись». «А ми про це ніколи не думали. Війкою все вирішували наші батьки, діди і прадіди, тому й ми так робимо. А й справді, чому не домовитися?». Війна скінчилася, навіть не розпочавшись, а вдячні матері та жінки кинулися до ніг молодшого сина, дякуючи за збережене життя їхніх синів і чоловіків.

Попрямував він далі. Незабаром його очам відкрилася жахлива картинка. Змарнілі, обідрані люди жебракували на дорозі, ведучи за собою малих, немічних, голодних дітей. «Що змусило вас так жити?» — запитав їх. І люди розповіли, як жили вони колись у прекрасному місті, поряд з яким була повновода ріка, зеленів чудовий ліс, повний різноманітної живності. Та сталося так, що для своїх потреб люди вирубали всі дерева. Кудись зникла вся живність, мисливці вже нічого не приносили з полювання. Згодом пересохла й річка, що витікала десь із лісу. На місто весь час обрушувався буревій, родючі землі перетворилися на пустелі. Не залишилося ні їжі, ні води. Прекрасне місто почало перетворюватися на пустелю, у якій люди не змогли б жити. «Спробуймо всі разом відродити ліс і річку, та і все місто!» — вигукнув молодший син. За його прикладом люди почали насаджувати дерева, пізніше туди повернулися тварини і птахи. Десь у глибині лісу задзюрчав струмок, поступово перетворюючись на річку, переповнену рибою. Ожила природа навколо міста, щедро обдаровуючи всіх своїми плодами. Повернулося до людей життя, не боялися вони вже за майбутнє своїх дітей.

З того часу в цих землях усі живуть у мирі, любові, достатку, бо молодший син й інших навчив батьківської мудрості.

Докотилася звістка про долю синів до самого батька. «Лише один з моїх синочків правильно зрозумів мою настанову», — із жалем промовив він.

А люди й досі в тих землях пам'ятають про життя одного із синів, ще й своїм дітям переказують, а про життя іншого й згадки не лишилося.

— Про кого йшлося у притчі? (*Про двох синів та їхнього батька.*)

— Кого ж із синів люди й досі пам'ятають, а про кого і згадки не лишилося? Чому? (*Пам'ятають молодшого, бо він присвятив своє життя іншим людям.*)

— Як ви вважаєте, чиє життя можна назвати найціннішим скарбом?

— А яку цінність має життя старшого сина? Чому?

— На кого ви б хотіли бути схожими?

— Що для цього необхідно?

— Наведіть приклади життя таких людей — наших сучасників.

4. Фізкультхвилинка

Дружно в ліс ми всі пішли,
Скільки тут грибів знайшли!
В кошики ми їх збирали,
Доки повними не стали.
Ще й побігали там трішки.
Натомили свої ніжки.
Поверталися бадьорі,
А про це вже знали в школі.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ОТРИМАНИХ ЗНАТЬ

1. Гра «Мета життя»

Учитель просить учнів навести приклади різних цілей у житті людини. Наприклад: стати відомим, мати цікаву професію, мати вірного друга, щасливу сім'ю, знати багато мов, мати вмілі руки, ніколи не хворіти тощо. Всі цілі записують на дошці під номерами. На підлозі крейдою креслять коло діаметром від одного до двох метрів. Коло ділять на сектори за кількістю цілей, записаних на дошці. На кожному секторі пишуть номер. Діти по черзі із заплученими очима кидають м'яч у коло. М'яч потрапляє в сектор під тим або іншим номером. Дитина читає на дошці мету життя під цим номером і розповідає, що можна зробити вже сьогодні, щоб швидше досягти цієї мети в майбутньому.

— Як ви вважаєте, чи потрібно мати мету у своєму житті? Чи є мета життя у вас?

— Якщо у людини є мета, їй важче або легше живеться?

— Що означає вислів «ВИСОКА МЕТА»?

— Чи є серед ваших друзів люди, які знають мету свого життя і прагнуть її досягти?

— Як ви вважаєте, у якому віці людина повинна замислюватися про мету в житті?

— Які книги, фільми або події допомогли вам замислитися про свою життєву мету?

— Чи може людина мати багато цілей у житті?

2. Гра «Врятуй дерево життя»

На дошці зображене квітуче, розлоге дерево життя, на яке напали шкідники (*лінь, злість, ненажерливість, егоїзм, скупість, заздрість, наркоманія, тютюнопаління тощо*). Під час бесіди дітям пропонують очистити дерево, знявши шкідників.

3. Робота над прислів'ями

Діти отримують конверти з розсипаними словами.

- Життя любить того, хто з ним бореться, а нищить того, хто йому піддається.
- Життя закоротке для щастя, а задовге на терпіння.
- Ніхто не знає, що його в житті чекає.
- Де є життя, там є й надія.
- Життя прожити — не яблука вкусити.

— Народ наш мудрий. Ви щойно переконалися у цьому, коли працювали над прислів'ями. А зараз пропоную вам ознайомитися з мудрими порадами, зірвавши «яблучка» з «яблуньки мудрості», що виросла біля дерева життя.

Учні по черзі підходять, знімають «яблука» та читають поради, деякі з них коментують.

- Шануй батька й неньку, буде тобі скрізь гладенько.
- Бережи честь змолоду.
- Все добре пам'ятай, а зла уникай.
- Здоровий будеш — все здобудеш.
- Щоб досягти великого, треба почати з малого.
- Чого собі не зичиш, того й іншому не бажай.
- Хто чисті сумління має, той спокійно лягає.

— Ці прислів'я можуть стати правилами вашого життя; доповніть їх.

4. Читання й обговорення оповідання В. Сухомлинського

ТОМУ ЩО Я — ЛЮДИНА

Вечоріло. Дорогою йшли два подорожні: батько і семирічний син. Посеред дороги лежав камінь. Батько не помітив каменя, спіткнувся, забив ногу. Йому боляче. Крекчучи, він обійшов камінь і, узявши за руку дитину, пішов далі.

Другого дня батько із сином йшли тією самою дорогою назад. Батько знову не помітив каменя, знову спіткнувся і забив ногу.

Третнього дня батько і син знову йшли тією самою дорогою. До каменя ще було далеко. Батько сказав сину:

— Дивись уважно, сину. Треба обійти камінь.

Ось і те місце, де батько двічі спіткнувся і забив ногу. Батько з сином уповільнили крок, але каменя вже не було. На узбіччі дороги сидів сивий старий.

— Дідусь, — запитав хлопчик, — ви не бачили тут каменя?

— Я прибрав його з дороги.

— Ви теж спіткнулися і забили ногу?

— Ні, я не спіткнувся і не забив ногу.

— Чому ж ви прибравали камінь?

— Тому що я — людина.

Хлопчик зупинився в роздумі.

— Тато, — запитав він, — а хіба ви не людина?

— На твоєму людському шляху — камені, які ти повинен прибрати, щоб тим, які йдуть за тобою, було легше. Якщо за своє життя ти не побачив жодного каменя і не прибрав його, — ти не людина.

— Що трапилося б, коли б людина робила лише те, що їй заманеться? Чи могла б людина бути щасливою? Чи змогло б узагалі існувати людське суспільство?

— Лише той, хто втратив зір, по-справжньому розуміє, що таке зір. Найвища мудрість життя полягає в тому, щоб не втратити щастя, розуміти, що таке щастя.

5. Обговорення настанов матері Терези

— Мати Тереза була настоятелькою Ордена милосердя. У різних країнах світу вона відкривала школи, медичні пункти, притулки для бідних, допомагала хворим і знедоленим. Своїми вчинками вона навчала, що кожна людина може і повинна робити добро на своєму місці.

Життя — це можливість. Скористайся нею!

Життя — це краса. Захопися нею!

Життя — це мрія. Здійсни її!

Життя — це виклик. Прийми його!

Життя — це обов'язок твій насущний. Виконай його!

Життя — це багатство. Не розтринькай його!

Життя — це надбання. Борони його!

Життя — це любов. Насолодися нею сповна!

Життя — це таємниця. Пізнай її!

Життя — це вмістилище лиха. Здолай усе!

Життя — це пісня. Доспівай її до кінця!

Життя — це боротьба. Стань борцем!

Життя — це удача. Шукай цю мить!

Життя таке чудове — не змарнуй його!
Це твоє життя. Виборюй його!

△ Інформація для вчителя

Мати Тереза була черницею, що присвятила своє життя турбуванню про бідних і вмираючих. Вона прославилася перш за все тим, що опікала безпритульних дітей у Калькутті (*Індія*).

Агнес Тонджа Бояджіу народилася в 1910 р. в Скоп'є (*Македонія*). У 12 років стала черницею й одержала ім'я Тереза. У 1928 р. вона вирушила до Індії і почала працювати вчителькою у жіночому монастирі Калькутти. Але через декілька років у неї виникло відчуття, що Бог підготував їй іншу долю: допомагати найбіднішим жителям міста. У 1948 р. вона попросила у властей Римсько-католицької церкви дозвіл покинути монастир і через два роки одержала його.

На той час Тереза вивчила основи догляду за хворими і з декількома рупіями в кишені переселилася в калькутські трущоби. Там вона знайшла п'ять безпритульних дітей і поселила їх у будинку друга. Поступово число її підопічних зростало, учениці і наставниці з монастиря приходили допомагати Терезі. У 1950 р. церква дозволила їй заснувати Орден місіонерів милосердя. Вона відкрила будинок для вмираючих у Калькутті, а також колонію прокажених Шанти-нагар («*Місто миру*»).

Мати Тереза відкрила понад 60 шкіл, сирітських притулків і будинків для вмираючих по всьому світу. Усі ці установи існували завдяки грошовим пожертвам й іншій допомозі.

У 1963 р. уряд Індії удостоїв її звання Падмашрі («*Господь Лотоса*») за служіння індійському народу. У 1979 р. мати Тереза одержала Нобелівську премію миру, яку прийняла, щоб допомогти тим, хто її потребує. Вона продовжувала піклуватися про хворих і вмираючих аж до своєї смерті в 1997 р. Тоді їй виповнилося 87 років.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ. РЕФЛЕКСІЯ

- Що найголовніше для людини?
- Коли життя людини щасливе?
- Продовжіть речення: «Життя людини найцінніший скарб, якщо...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- Уявіть життя як джерельце; складіть розповідь, що необхідно робити, щоб джерельце життя було чистим і прозорим.